

***X MAAR DAN OOK ECHT X!*: EEN GEVAL VAN EMFATISCHE REDUPLICERENDE NEVENSCHIKKING**

Jack Hoeksema

1. Het verschijnsel

Het onderwerp van dit artikel is een Nederlandse constructie die uitdrukkingen benadrukt door middel van herhalende nevenschikking, waarbij zich in het meest typerende geval twee voorkomens van een uitdrukking laten verbinden middels de nevenschikkende reeks *maar dan ook*. Een aantal kenmerkende voorbeelden van dit type nevenschikking staan opgesomd onder (1):

- (1) a. Doe dat nooit, maar dan ook nooit weer!
- b. Je mag alles, maar dan ook alles, van me weten.
- c. Hij was totaal, maar dan ook totaal blut.
- d. Ik ben voor niemand, maar dan ook niemand bereikbaar.
- e. Daar heb ik geen enkele, maar dan ook geen enkele fiducia in.
- f. Ik ben volledig, maar dan ook volledig, op je afgeknapt.
- g. Ik wil alles van je weten, maar dan ook alles.

Dat het hier om nevenschikking handelt, wordt onder meer aangetoond door de mogelijkheid van “right-node raising” (zie voorbeeld (1e)). Evenals typerend voor nevenschikking is de mogelijkheid van gesplitste voorkomens, waarbij het tweede lid van de nevenschikking geheel rechts staat (cf. voorbeeld (1g)). Het emfatische karakter van de zinnen in (1) blijkt duidelijk genoeg wanneer we ze vergelijken met de zinnen in (2):

- (2) a. Doe dat nooit weer!
- b. Je mag alles van me weten.
- c. Hij was totaal blut.
- d. Ik ben voor niemand bereikbaar.
- e. Daar heb ik geen enkele fiducia in.
- f. Ik ben volledig op je afgeknapt.
- g. Ik wil alles van je weten.

De betekenis van de zinnen in (1) en die van de zinnen in (2) is weliswaar gelijk, maar de zinnen in (1) hebben een meer nadrukkelijk emfatisch karakter. Het gaat hier heel duidelijk om een constructie die gebruikt wordt om aan uitdrukkingen als *nooit* of *alles* kracht bij te zetten.¹

Opmerkelijk is dat gewone nevenschikkingen met *maar*, zonder gelijktijdige aanwezigheid van de partikelgroep *dan ook*, absoluut uitgesloten zijn:

- (3) a. *Doe dat nooit maar nooit weer!
 b. *Je mag alles maar alles van me weten.
 c. *Hij was totaal maar totaal blut.
 d. *Ik ben voor niemand maar niemand bereikbaar.
 e. *Daar heb ik geen enkele maar geen enkele fiducia in.
 f. *Ik ben volledig maar volledig op je afgeknapt.
 g. *Ik wil alles van je weten, maar alles.

Dat dergelijke gevallen pertinent uitgesloten zijn, mag geen verbazing wekken. *Maar* drukt, wanneer het gebruikt wordt als nevenschikker, een tegenstellend verband uit (zie Foolen 1993 voor een uitgebreide behandeling). Het ligt niet in de rede dat men een tegenstellend verband tussen een uitdrukking en zichzelf kan leggen. Overigens, hoe vanzelfsprekend het ook moge zijn dat de zinnen in (3) ongrammaticaal zijn, de grammaticaliteit van de zinnen in (1) wordt daardoor des te frappanter.

Eigenaardig is ook dat het gevolgtrekkende verband, dat *dan ook* in het algemeen uitdrukt, hier afwezig lijkt te zijn. Neem een stukje tekst als het volgende:

- (4) Het regende pijpestelen. We gingen dan ook niet.

In (4) drukt *dan ook* uit dat de inhoud van de tweede zin verklaard wordt door die van de eerste. Er bestaat een oorzakelijk of redengevend verband. Eenzelfde verband kan men naar ik meen ook proeven in niet-reduplicerende nevenschikkingen met *maar dan ook*:

- (5) Dat was een fraaie, maar dan ook zeer dure oplossing.

Eenzijds is er hier een tegenstelling tussen *fraai* (positieve eigenschap) en *duur* (negatieve eigenschap) naast een oorzakelijk verband (hoe fraaier hoe duurder). Daarentegen doet een zin als (6) merkwaardig aan:

- (6) Dat was een fraaie, maar dan ook zeer goedkope oplossing.

De afwezigheid van een oorzakelijk verband tussen de nevenschikte elementen in (1) doet vermoeden dat *dan ook* daar niet zijn gewone betekenis heeft, maar samen met *maar* een idiomatische verbinding vormt. Verder is het ook denkbaar dat het gebruik van *dan ook* in de *X-maar-dan-ook-X*-constructie veeleer aansluit bij het gebruik van *dan ook* in concessieve zinnen, waar het in het geheel geen redengevend of oorzakelijk verband hoeft uit te drukken, vgl.

- (7) a. Jansen is bijzonder rijk, al is hij dan ook geen Bill Gates.
 b. Mirjam schaakt goed, zij het dan ook zeer sporadisch.

Ik zal niet trachten om in het verdere verloop van dit artikel een compositionele interpretatie te geven van *maar dan ook* in termen van de semantiek van *maar* en die van enige lezing van de partikelgroep *dan ook*. Wel wil ik enkele andere aspecten van de constructie behandelen, en wel in het bijzonder de volgende vragen:

- vanwaar het reduplicerende karakter? (zie sectie 2)
- welke typen uitdrukkingen kunnen deze vorm van nevenschikking ondergaan (sectie 3)
- welke adverbiale uitdrukkingen kan men aantreffen op de plaats aangeduid door de puntjes in het patroon *X maar dan ook X ?* (zie sectie 4)

Bij het beantwoorden van de laatste twee vragen zal ik, ouder gewoonte, af en toe terugrijpen op een corpus van geattesteerde voorkomens. Dit corpus van 700 zinnen, waarvan het merendeel afkomstig is van het Internet, is te klein om er uitgebreid historisch onderzoek aan te doen. Wel lijkt het zeker dat de constructie van betrekkelijk recente oorsprong is, al is het dateren van weinig frequente woorden en uitdrukkingen altijd enigszins precair. De eerste drie voorkomens die ik wist te noteren stammen alle drie uit een vroeg werk van A.M. de Jong, *Notities van een landstormman*, van oorsprong een reeks krantenstukjes uit de tijd van de mobilisatie gedurende de Eerste Wereldoorlog. Deze stukjes worden gekenmerkt door een heel natuurlijk, soms dicht tegen de spreektaal aanleunend taalgebruik. Het is niet uitgesloten dat de constructie in de spreektaal al veel langer bestond, maar ik heb daarvan vooralsnog geen aanwijzingen kunnen vinden. Ook speurtochten in het WNT op CD-ROM en andere tekstbestanden op CD-ROM leverden geen oudere vindplaatsen op. Wel kan men in de 19de eeuw al volop de reeks *maar dan ook* aantreffen, maar reduplicatieve constructies ontbreken dan nog. De voorkomens bij A.M. de Jong zijn de volgende:

- (8) a. Elke dag merk je weer en al duidelijker, hoe alles, maar dan ook letterlijk alles, in het leger tot in de uiterste volmaaktheid geperfectioneerd is.
- b. Stel u zijn en onze schrik voor, toen er geen enkel, maar dan ook absoluut geen enkel geweer omhoog ging.
- c. Er ontbrak niets aan, maar dan ook letterlijk niets.²

De gedachte dat reduplicatie rondom *maar dan ook* van tamelijk recente oorsprong is, vindt ook enige steun in een passage in het blad *Onze Taal*, uit juni 1935, blz. 35, in een rubriek waarin gewaarschuwd wordt tegen germanismen:

Niets, maar dan ook niets! Nooit, maar dan ook nooit!
Tegenwoordig bij velen de manier, om de volle aandacht op de betekenis van een woord te leggen. - Een mal "cliché." Misschien navolging van een hd. uitdrukking? - Een modefrats, die ongelooflijken opgang maakte.

Hieruit kan men althans concluderen dat voor de scribent van *Onze Taal* de constructie in 1935 nog als vrij nieuw, maar al wel ingeburgerd gold. Het is overigens correct dat het Duits een vergelijkbare constructie kent. Zo komt bijvoorbeeld de reeks *nichts aber auch gar nichts* volgens de Internetzoekmachine Google naar schatting maar liefst 5000 keer voor op het World Wide Web. Ik vermoed dat vrijwel alles wat ik in dit artikel over de Nederlandse constructie te melden heb, ook geldig is voor het Duits, maar heb daar verder geen onderzoek naar gedaan.

2. Het reduplicatieve karakter van emphatische *maar dan ook*-nevenschikking

De voorbeelden die hierboven zijn gegeven vertonen steeds herhaling van eenzelfde element, een verschijnsel dat doorgaans met *reduplicatie* wordt aangeduid. Een belangrijke vraag is waarom reduplicatie hier is geassocieerd met emphatische betekenis, maar alvorens daar iets naders over te zeggen kan het beslist geen kwaad om eerst eens iets precieser naar de eis van gelijkheid zelf te kijken. Immers, hoewel de overgrote meerderheid van de gevallen van het type *X maar dan ook X* is, treffen we ook enkele van het type *X maar dan ook Y* aan, waarbij Y een equivalent is van X. Alle acht voorbeelden van dit type in mijn materiaal (van in totaal 700 voorkomens) staan opgesomd in (9):

- (9)
- a. Iedereen, maar dan ook letterlijk ieder wilde het even in handen houden.
 - b. Een onderneming die voor de ontwikkeling van het verhaal volstrekt - maar dan ook werkelijk totaal - overbodig is en die een zeer platte erotische scène oplevert.
 - c. Maar hij koos voor Isengrimus, de wolf die altijd, maar dan ook bij voortduring, verloor.
 - d. Hou er maar rekening mee dat niet al het werk ook werkelijk wordt gedaan en wat er wel wordt uitgevoerd mag dan ook voor geen cent, maar dan ook echt geen Euro-cent te veel hoor.
 - e. Heb ik m'n schaatsen, die ik vijf jaar lang met geen vinger, maar dan ook echt nooit had aangeraakt, van de zolder gehaald.
 - f. De 4e set werd spannend en net maar dan ook op het nippertje gewonnen met 25-23.
 - g. Wij maken absoluut, maar dan ook totaal NIET spyware.
 - h. dan [...] merkte je aan hun antwoorden dat ze er niets, maar dan ook geen donder, van begrepen hadden³

Met een percentage van amper 1% betreft het dus een kleine groep van uitzonderingen op het reduplicatieve patroon. Het lijken me overigens geen uitglijders van de pen, maar eerder dichterlijke vrijheden.

Een kleine groep van uitzonderlijke gevallen daargelaten, hebben we dus te maken met reduplicerende nevenschikking. Nu is dit type nevenschikking in het Nederlands niet geheel en al onbekend. Te denken valt bijvoorbeeld aan nevenschikking van werkwoorden om lange duur (ook een vorm van intensificatie) aan te geven:

- (10)
- a. Het regende en regende.
 - b. Bello blafte en blafte de hele dag.
 - c. De butler poetste en poetste tot alles blonk.
 - d. Ik belde en belde, maar niemand deed open.

Bij deze voorbeelden valt op, naast het verplicht atelische karakter van de nevenschikte werkwoorden, dat ook hier de nevenschikking een emphatisch karakter heeft. Verder kent het Nederlands emphatische reduplicerende nevenschikking bij (sommige) graadadverbia en maatbepalingen:

- (11) a. Onmiddellijk Dd4 spelen is veel en veel beter.
 b. Dat was jaren en jaren geleden.
 c. Telkens en telkens weer irriteert-ie haar.
 d. We moesten uren en uren wachten.
 e. Ze kenden hem door en door.

evenals bij elatieve prefixen:

- (12) a. Alleen als-ie ijs- en ijskoud is.
 b. Het bleef bloed- en bloedheet.
 c. We waren dood- en doodop.
 d. Dat was brood- en broodnodig.

Klaarblijkelijk is reduplicerende nevenschikking in het Nederlands verbonden met noties als hoge graad en emfase. Wanneer reduplicerende nevenschikking niet mogelijk is, om welke reden dan ook, blijkt niet-nevenschikkende reduplicatie soms voor te komen als middel om een graaduitdrukking te versterken:

- (13) a. Dat was heel, heel mooi. (*Dat was heel en heel mooi.)
 b. Het was wel erg, erg kort.
 c. Het regende zeer zeer hevig.
 d. Dat was hard hard nodig.

al lijkt deze mogelijkheid alleen te bestaan bij voorbepalingen:

- (14) a. Ze heeft zeer, zeer geweend.
 b. *Ze weende zeer zeer.
 c. Dat heeft me zeer zeer verrast.
 d. *Dat verraste me zeer zeer.
- (15) a. Bello heeft erg, erg geblafd.
 b. *Bello blafte erg, erg.
 c. We moesten erg, erg lachen.
 d. *We lachten erg, erg.

Vergelijkbare betekenissen noteert Botha (1988) voor reduplicatie in het Afrikaans. Lange duur als intensificatie van werkwoorden zien we in een voorbeeld als

- (16) Die donder rammel-rammel in die verte. (Botha 1988: 94)
 de donder rommelt-rommelt in de verte
 “De donder rommelt gedurig in de verte”

Hoge graad wordt uitgedrukt in het volgende voorbeeld met een gereduplicateerd adjectief:

- (17) Hulle eet dik-dik snye brood (ibidem, 95)
 Zij eten dik-dik sneden brood
 “Zij eten hele dikke plakken brood”

Maar ook in talen die in het geheel niet verwant zijn aan het Nederlands zien we vergelijkbare betekenissen voor reduplicatie. Zo merkt Nash (1986: 145) op voor de Australische taal Warlpiri dat ‘the semantic effect of verbal reduplication is basically that of “intensification”’. Moravcsik (1978: 321-322) geeft voorbeelden van emphatische reduplicatie uit het Turks, Soedanees, Agta, Telugu, Thai, Ewe en Tagalog. Tauli (1966: 181), in een kort hoofdstuk over reduplicatie in de Uralische talen (Fins, Hongaars, Estisch, Laps, etc.) merkt op: “Repetition of the adjective is used to expresse [sic] superlativeness”, waaronder hij blijkt te verstaan de aanduiding van een hoge graad, zoals moge blijken uit het Lijflandse voorbeeld *vana vana imi* “een oud-oud mens = een heel oud mens”. Voor het Hongaars noemt hij verder reduplicatie van preverbs ter markering van iterativiteit. Ghomeshi et alii (2000: 9) wijzen op het bestaan van emphatische retriPLICATIE in het English:

- (18) a. You are sick sick sick!
 b. Let’s get out there and win win win!
 c. All Sandy thinks about is sex sex sex!
 d. Prices just keep going up up up.
 e. All you think about is you you you.

waarbij het opmerkelijk is dat de overeenkomstige *reduplicatie* feitelijk uitgesloten is:

- (19) a. *You are sick sick!
 b. *Let’s get out there and win win!
 c. *All Sandy thinks about is sex sex!
 d. *Prices just keep going up up.
 e. *All you think about is you you.

Overigens kent het Engels ook emphatische reduplicatie van hetzelfde type als het Nederlands: *very very bad, an old old joke, a long long time, many many years*. Ook nevenschikkende types van reduplicatie komen voor: *for years and years this has been a problem; at the funeral, there were droves and droves of journalists*.

Het Nederlands kent naast *X en X* en *X maar dan ook X* nog een type nevenschikkende reduplicatie: *X en X alleen*:

- (20) a. Ik en ik alleen ben verantwoordelijk.
 b. Jij en jij alleen wist ervan.
 c. Wij en wij alleen hebben recht van spreken.

Ook aan deze constructie kan een zeker emphatisch karakter niet ontzegd worden.

De conclusie die we uit een en ander kunnen trekken is duidelijk: het feit dat reduplicerende nevenschikking met *maar dan ook* een hoge graad aanduidt hoeft geen verbazing te wekken, omdat het past binnen wat er bekend is over de semantiek van reduplicatie in het Nederlands, en in natuurlijke talen in het algemeen. Emphatische, d.w.z. intensiverende, lezingen behoren tot de meest gangbare interpretaties van reduplicatie-constructies.

3. De waarde van X in *X maar dan ook X*

In deze sectie ga ik in op de vraag welke uitdrukkingen zich laten redupliceren rondom *maar dan ook*. Het is duidelijk, dat er scherpe grenzen gesteld zijn aan dit type reduplicatie, en dat er meer uitdrukkingen zijn die het niet kunnen ondergaan dan wel. In het schema *X maar dan ook X* kan X slechts twee soorten van waarden hebben: ofwel X is een kwantor, ofwel X is een bijwoord van graad. In sectie 3.1. worden de kwantoren behandeld, en in sectie 3.4. de bijwoorden van graad, terwijl 3.5. enkele bijzondere gevallen behandelt.

3.1. Kwantoren

Op basis van mijn corpus van 700 voorkomens is het niet moeilijk om enkele snelle inductieve generalisaties te maken. Van deze 700 voorkomens zijn er 403 (= 58%) met een herhaald element X dat kwantificatieel van aard is. Vaak betreft het pronominale kwantoren zoals *alles* of *niets*. Daarentegen komen indefiniete pronomina zoals *iemand* of *iets* nauwelijks voor als herhaald element. Dat dit geen toeval is, of te wijten aan een gebrek aan spreiding binnen het corpus, wordt volkomen duidelijk als we zelf eens een aantal voorbeelden verzinnen en op een rijtje zetten:

- (21) a. Ik wil alles, maar dan ook alles zien.
 b. Ik wil niets, maar dan ook niets zien.
 c. *Ik wil iets, maar dan ook iets zien.
 d. *Ik wil niet alles, maar dan ook niet alles zien.

Van de vier kwantoren van het klassieke vierkant van opposities laten alleen de beide universele kwantoren *alles* en *niets* zich redupliceren rondom *maar dan ook*, terwijl de beide existentiële kwantoren *iets* en *niet alles* een dergelijke verdubbeling streng afwijzen. Vergelijkbare oordelen passen bij hun [+human] tegenhangers *iedereen*, *niemand*, *iemand* en *niet iedereen*, getuige de voorbeelden in (22), evenals bij de temporele kwantoren *altijd*, *nooit*, *ooit* en *niet altijd*. Voor de laatstgenoemde serie kunnen de voorbeelden in (23) als illustratie dienen.

- (22) a. Iedereen, maar dan ook iedereen deed mee.
 b. Niemand, maar dan ook niemand deed mee.
 c. *Iemand, maar dan ook iemand deed mee.
 d. *Niet iedereen, maar dan ook niet iedereen deed mee.
- (23) a. Er viel hier altijd, maar dan ook altijd wat te beleven.
 b. Er viel hier nooit, maar dan ook nooit wat te beleven.
 c. *Er viel hier ooit, maar dan ook ooit wat te beleven.
 d. *Er viel hier niet altijd, maar dan ook niet altijd wat te beleven.

Deze distributie komt niet helemaal uit de lucht vallen. Zwarts (1985) wees er al op dat sommige adverbiale bepalingen uitsluitend de universele kwantoren selecteren en de existentiële kwantoren links laten liggen. Het artikel van Zwarts hield zich met name bezig met het gedrag van de approximatieve bepaling *vrijwel*, maar ook absolute bepalingen zoals *absoluut* en *letterlijk* laten een vergelijkbaar distributioneel patroon

zien, zoals men na kan lezen in de studie van Klein over graadadverbia (Klein 1998). Vergelijk maar eens de volgende zinnen:

- (24) a. De politie ontkende vrijwel alles.
 b. De politie ontkende vrijwel niets.
 c. *De politie ontkende vrijwel iets.
 d. *De politie ontkende vrijwel niet alles.
- (25) a. De politie ontkende absoluut alles.
 b. De politie ontkende absoluut niets.
 c. *De politie ontkende absoluut iets.
 d. %De politie ontkende absoluut niet alles.⁴
- (26) a. Ze wist letterlijk alles.
 b. Ze wist letterlijk niets.
 c. *Ze wist letterlijk iets.
 d. *Ze wist letterlijk niet alles.

Overigens wil de gesignaleerde overeenkomst tussen absolute graadbepalingen en de reduplicerende *maar dan ook*-constructie niet zeggen dat de distributie identiek is. Zo kunnen approximatoren en absolute bepalingen gebruikt worden als bepaling bij tal van adjectieven, waaronder prominent negatieve adjectieven zoals *onmogelijk* of *zinloos*, dit in tegenstelling tot hun positieve tegenhangers *mogelijk* en *zinnol*:

- (27) a. Winnen van Kasparov is vrijwel onmogelijk.
 b. Winnen van Kasparov is absoluut onmogelijk.
 c. *Winnen van Kasparov is vrijwel mogelijk.
 d. *Winnen van Kasparov is absoluut mogelijk.⁵
- (28) a. Doorvechten is vrijwel zinloos.
 b. Doorvechten is absoluut zinloos.
 c. *Doorvechten is vrijwel zinnol.
 d. *Doorvechten is absoluut zinnol.

Daarentegen blijkt reduplicatie rondom *maar dan ook* noch voor negatieve adjectieven noch voor hun positieve antoniemen een optie:

- (29) a. *Winnen van Kasparov is onmogelijk, maar dan ook onmogelijk.
 b. *Winnen van Kasparov is mogelijk, maar dan ook mogelijk.
 c. *Doorvechten is zinloos, maar dan ook zinloos.
 d. *Doorvechten is zinnol, maar dan ook zinnol.

De hierboven opgemerkte overeenkomsten tussen *X maar dan ook X* aan de ene kant en combinaties als *vrijwel X/absoluut X* aan de andere kant beperken zich dan ook tot die waarden van X die kwantificamenteel genoemd kunnen worden. De volgende lijst geeft een globaal idee van de kwantoren die zoal gebruikt worden in de *X maar dan ook X*-constructie, en van de frequentie waarmee ze dit doen:

Tabel 1: Gereduplicateerde kwantoren

kwantor	N
alle(n)	10
allemaal	1
alles	43
altijd	11
geen (enkel)	17
elk	2
ieder	2
iedereen	21
nergens	15
niemand	32
niets	168
niks	14
nimmer	3
noppes	1
nooit	53
overal	10
Totaal	403

Binnen de verzameling kwantoren zijn het met name de negatief-universele kwantoren als *niets* en *nooit* die bijzonder frequent zijn. Zo is *nooit* veel gebruikelijker als reduplicatum dan zijn positieve temporele tegenhanger *altijd*, *niets* wint het in dit opzicht van *alles*, en *niemand* van *iedereen*.

Verder valt op dat pronominale kwantoren frequenter zijn dan kwantificatiele determinatoren: *niets* is gebruikelijker dan *geen*, en *alles* is weer gebruikelijker dan *alle*, *ieder* of *elk*.

Kwantificatiele determinatoren worden herhaald maar het nomen dat ze introduceren niet. Een uitzondering hierop vormen vaste combinaties, die vooral met *geen* gebruikelijk zijn. Vermoedelijk wint het verlangen om de vaste combinatie als eenheid te behandelen het hier van de eis om alleen kwantificatiele elementen te herhalen. In mijn materiaal trof ik herhalingen aan van *geen cent*, *geen woord*, *geen regel*, *geen seconde*, *geen moer* en *geen snars* (allemaal zgn. minimizers, cf. bijv. Hoeksema 2001), en verder *geen benul* (eveneens een negatief-polaire uitdrukking). Ook de combinatie *geen enkel(e)* laat zich eenvoudig in zijn geheel redupliceren. Daarentegen is reduplicatie van *geen* zonder bijbehorende minimizer duidelijk minder gebruikelijk. Van de 17 reduplicatievoorkomens met *geen* zijn er 7 negatief-polaire uitdrukkingen en 6 zijn combinaties met *geen enkel*.

3.2. Een vergelijking met adverbiale modificatie

De danig scheve verdeling tussen positieve universele kwantoren en negatieve universele kwantoren lijkt voort te komen uit een bredere tendens. Versterkende adverbia zoals *absoluut* en *volstrekt*, die zowel met een positieve universele kwantor als met een negatieve universele kwantor gecombineerd kunnen worden, doen dat veel vaker met negatieve dan met positieve kwantoren. In een door mij bijeengebrachte

verzameling van voorkomens van *absoluut*, *helemaal*, *volstrekt*, *totaal* en *letterlijk* zien we het volgende beeld

Tabel 2: Versterking van negatieve en positieve universele kwantoren

Versterkers	N	% negatief universeel	% positief universeel	% overig
absoluut	84	32	1	67
helemaal	152	36	-	64
volstrekt	248	13	-	87
totaal	137	22	-	78
letterlijk	37	43	41	16

Van de voornaamste versterkende adverbia heeft dus alleen de minste frequente, *letterlijk*, geen uitgesproken voorkeur voor negatieve boven positieve universele kwantoren. Alle andere verkiezen negatieve kwantoren, soms zelfs zo, dat combinaties met positieve kwantoren ons ongrammaticaal voorkomen (**volstrekt iedereen*, **totaal alles*). Dit beeld vinden we niet terug bij de andere belangrijke groep van bepalingen bij kwantoren, de approximatoren. Hier nemen positieve universele kwantoren een veel groter aandeel in, zoals we zien in de volgende tabel, eveneens gebaseerd op een door mij bijeengebrachte verzameling vindplaatsen:

Tabel 3: Approximatoren bij twee soorten van kwantoren

Approximatoren	N	%negatief universeel	% positief universeel
vrijwel	779	13	19
bijna	880	12	22
haast	342	22	12
nagenoeg	373	10	16

Ook het Engels kent een dergelijke asymmetrie tussen approximatoren en versterkers. Vergelijk daartoe de volgende tabel, gebaseerd op tellingen door Google (<http://www.google.com>):

Tabel 4: Google-tellingen

bijwoord + kwantor	Google schatting
absolutely everything	47.400
absolutely nothing	315.000
virtually everything	64.300
virtually nothing	69.000

Zien we bij *virtually*, een approximator als *vrijwel*, ongeveer evenveel voorkomens met de positieve kwantor *everything* als met de negatieve kwantor *nothing*, die gelijkwaardige verdeling ontbreekt bij *absolutely*, dat een duidelijke voorkeur voor negatieve kwantoren heeft.

Samenvattend: Versterkende bijwoorden als *absoluut* en *absolutely* hebben een voorkeur voor negatieve boven positieve universele kwantoren. In dit opzicht vertonen

ze eenzelfde scheve distributie als emphatische reduplicatie van kwantoren ter weerszijden van *maar dan ook*. Deze overeenkomst moet op het conto geschreven worden van het versterkende karakter van reduplicatie. Semantisch gezien is *maar dan ook*-reduplicatie een alternatief voor adverbiale versterking met *absoluut* of *helemaal*.

3.3. Enkele bijzondere gevallen: indefinieten in negatieve contexten

De stelling in paragraaf 3.1. dat indefiniete kwantoren als *iets* of *iemand* niet geschikt zijn als herhaald element bij *maar dan ook*-reduplicatie behoeft enige nadere toelichting en kwalificatie. Hoewel de daar gegeven voorbeeldzinnen ongetwijfeld zonder meer ongrammaticaal zijn, kunnen onder bepaalde omstandigheden niettemin wel degelijk indefiniete elementen worden herhaald. De volgende voorbeelden uit mijn corpus laten dit duidelijk genoeg zien:

- (30)
- a. Uit tal van urenlange discussies met mensen die dezelfde mening als de heer E. zijn toegedaan meen ik te mogen besluiten dat hun argumenten noch met een nuchtere beschouwing van de feiten, noch met taalkunde, noch met gezond verstand iets, maar dan ook iets te maken hebben.
 - b. Denkt u trouwens werkelijk dat dit soort projectjes, die een onwezenlijk vergaande inbreuk op uw en mijn privacy betekenen, iets, maar dan ook maar echt iets bijdragen aan de strijd tegen het terrorisme?
 - c. Weet iemand, maar dan ook iemand of Paul de Munnik een broer heeft??
 - d. Als iemand, maar dan ook iemand maar enig idee heeft stuur dan even een mailtje naar me.
 - e. Als ooit, maar dan ook ooit, het woord *Lucky Ajax* heeft gegolden, dan was het vandaag.
 - f. [Het leek hem beter] zijn geheugen opdracht te geven tot in alle eeuwigheid te vergeten dat Metellus Numidicus ooit, maar dan ook ooit had toegegeven dat Gaius Marius Romes beste kans, en haar beste veldheer was.⁶

Bij inspectie van deze voorbeelden valt op, dat het zonder uitzondering gaat om voorkomens in “negatieve omgevingen,” waarbij we die term ruim moeten opvatten (zoals dat bijvoorbeeld in Van der Wouden 1997 het geval is) als betrekking hebbend op die omgevingen waarin negatief-polaire uitdrukkingen zich kunnen ophouden. Tot deze groep van omgevingen horen, uiteraard, ontkennende zinnen (zoals 30a), maar ook bijzinnen die afhankelijk zijn van een negatief predikaat (zoals *vergeten* in 30f), vraagzinnen (30b,c) en conditionele zinnen (30d,e). Het lijkt geen toeval dat precies in deze omgevingen reduplicatie van indefiniete kwantoren mogelijk is.⁷ Ook bij modificatie door approximatoren zien we deze eigenaardige uitzondering op een voor het overige uitzonderingsloos patroon:

- (31) a. [Ik durf zeggen, dat men maar een geringe plas behoeft over te steken, om een gansch volk te ontmoeten, daar schatten in overvloed zyn, meer als ergens anders, zonder dat ‘er bykans iemand ryk is.
- b. Op de teregtzitting zelve heeft deze man de zaak zoo onduidelijk verklaard, dat noch de Ed. Gr. Achtb. heer president noch ik er iets bijna van begrepen
- c. De Nomade-vrouw is de eeuwige zwerfster, zeer gebruid van de woestijnzon, heur ras, dat der Bedouinen, en van bijzondere, schilderachtige schoonheid, zonder bijna ooit “mooi” te zijn
- d. Ik herlas ze, en het wonderlijke was, dat wat mij toen volstrekt onbegrijpelijk was geweest, nu zonder dat ik er vrijwel iets aan hoefde veranderen, precies aansloot op wat ik aan het schrijven was.⁸

De Swart en Sag (2001) geven enkele, in mijn ogen vergelijkbare, voorbeelden uit het Frans, die laten zien dat de bovenstaande Nederlandse voorbeelden—die overigens uiterst zeldzaam zijn, en in een periode van jaren moeizaam bijeengegaard—niet op zichzelf staan, maar zonder meer een grammaticale mogelijkheid representeren, zij het dan ook voor het Nederlands een heel marginale mogelijkheid. Het gaat hier om “negative concord” zinnen, waarin twee voorkomens van negatie gelezen moeten worden alsof er slechts een enkele drager van negatie stond. Hoewel er in de literatuur weleens is beweerd dat in zulke gevallen modificatie van het tweede element niet mogelijk is, omdat het feitelijk fungeert als een negatief-polaire indefiniete uitdrukking, en niet als een universele kwantor (zie Zanuttini 1991 voor m.n. het Italiaans, en Van der Wouden en Zwarts 1994 voor het Frans), lijkt deze mogelijkheid toch te bestaan:

- (32) a. Un vieil écrivain nous a quittés sur la pointe des pieds sans que presque personne y prête attention.
“Een oude schrijver heeft ons verlaten zonder dat er vrijwel iemand aandacht aan besteed heeft”
- b. Je n’ai plus trouvé presque rien ridicule.⁹
“Ik vond bijna niets meer lachwekkend”

De Swart en Sag merken op, en dit is een belangrijk punt, dat het bijwoord *presque* “bijna” steeds wijd bereik heeft. Zo is “sans que presque personne” in (32a) equivalent met “presque sans que personne.” Ik baseer op deze observatie de volgende hypothese:

- (33) *Hypothese*: Het gebruik van approximatoren is voorbehouden aan universele kwantificatiekonteksten. In gevallen waarin een approximator niettemin een indefiniete uitdrukking lijkt te modificeren, is er sprake van wijd bereik over een negatief element dat samen met de indefiniete uitdrukking een universele kontekst vormt, aangezien $\neg\exists \equiv \forall\neg$.

Het feit dat zinnen als (31) uiterst zeldzaam zijn, en naar ik vermoed door menigeen zullen worden verworpen, zie ik als een aanwijzing dat een dergelijk wijd bereik voor approximatoren in het Nederlands niet snel wordt toegekend. Verder valt op dat oudere teksten in (31) relatief oververtegenwoordigd zijn, wat erop wijst dat de restricties op wijd bereik in het verleden wellicht minder streng gehandhaafd werden.

Met dit alles is ook een oude test voor negatief-polaire uitdrukkingen (te weten modificeerbaarheid door *almost* en *absolutely*), die teruggaat op Horn (1972), en later door velen werd toegepast (Carlson 1980, Hoeksema 1983, Zanuttini 1991 en vele anderen), in feite ongeldig verklaard (cf. onder meer ook Vallduví 1994 en Giannikidou 2000 voor kritiek op deze test). Immers, als indefinieten onder negatie gemodificeerd kunnen worden door approximatoren, dan vervalt de basis voor deze test voor negatief-polaire indefiniete uitdrukkingen. Toch hoeven we niet helemaal het kindje met het badwater weg te werpen: gezien de marginaliteit van wijd bereik voor approximatoren over negatieve operatoren, kan men concluderen dat de verdeling van dergelijke adverbialia over indefiniete en universele konteksten scheef zal zijn. Zou er geen enkele beperking op combinaties van approximatoren met negatief-polaire uitdrukkingen zijn, dan mag men verwachten dat ze daarmee even vrijelijk combineren als met universele kwantoren. Dit is duidelijk niet het geval. Laten we hiervoor eens naar het Engels kijken, en de reeksen *without any* en *never any* vergelijken. In beide gevallen mogen we negatief-polair *any* verwachten, vanwege de aanwezigheid van de negatieve operatoren *without* en *never*. Volgens Google komt de eerste reeks circa 2,5 miljoen keer voor op het World Wide Web, en de tweede circa 172.000 keer. Kijken we nu naar combinaties met *almost*, dan krijgen we het volgende beeld:

(34)	<i>almost without any</i>	Google-telling:	2.260
	<i>without almost any</i>		680
	<i>almost never any</i>		1170
	<i>never almost any</i>		1

We zien dat *almost* vrij gemakkelijk wijd bereik kan krijgen over *without* terwijl het syntactisch binnen het c-commando-domein van *without* staat. Wel is er een duidelijke voorkeur voor de volgorde *almost without any*, maar *without almost any* is ook op robuuste wijze geattesteerd. Een typisch voorbeeld:

(35) This time, they won without almost any offense to speak of.¹⁰

Daarentegen is wijd bereik over *never* voor voorkomens van *almost* ter rechterzijde van deze temporele kwantor niet weggelegd. Het enige voorbeeld dat het hele World Wide Web opleverde is archaisch, en afkomstig uit het dagboek van Samuel Pepys (een vindplaats uit 1666(!)). De conclusie lijkt dan ook gewettigd dat wat in de tijd van Pepys nog kon, tegenwoordig niet meer mogelijk is.

(36) So to dinner, and very merry we were; but in such a sober way as never almost any thing was in so great families: but it was much better.

Ik concludeer verder dat de *almost*-test heeft afgedaan als standaard-test voor negatief-polaire uitdrukkingen, maar dat we daarvoor in de plaats een nieuwe onderzoeksvraag hebben: na te gaan onder welke omstandigheden *almost* en andere approximatoren wijd bereik kunnen krijgen over een negatieve operator ter linkerzijde en welke factoren bepalen of er sprake is van mogelijk wijd bereik.

Nu we gezien hebben dat indefiniete elementen in het bereik van negatie zich soms gedragen als universele kwantoren, met de mogelijkheid van modificatie door approximatoren, behoeft het minder opzien te baren dat ook reduplicatie rondom *maar*

dan ook voor precies zulke voorkomens van indefiniete uitdrukkingen mogelijk is. Net als bij modificatie door approximatoren blijkt het te gaan om een enigszins marginale, althans niet bijzonder frequente, mogelijkheid, maar een mogelijkheid nochtans die voldoende attestatie heeft om niet genegeerd te kunnen en te mogen worden.

3.4. Adverbia van graad

Na kwantoren vormen adverbia van graad de belangrijkste groep van elementen die herhaald kunnen worden in de *X maar dan ook X*-constructie. Hieronder reken ik de bijwoorden van absolute graad, zoals *helemaal, volkomen, totaal, absoluut, volledig*, maar ook bijwoorden van hoge graad: *enorm, zeer, heel, bijzonder, erg, flink, uiterst*. Wat lastiger te classificeren is *echt*, dat zowel absolute als hoge graad lijkt te kunnen aanduiden: *ze is een echt mooie vrouw* [hoge graad]; *je kunt me het beste helpen door echt niets te doen* [absolute graad]; *echt iedereen was ervan op de hoogte* [absolute graad]. Enkele kenmerkende voorbeelden van dit type vormen de zinnen in (37):

- (37) a. Ik Erica wil heel maar dan ook heel graag in gtst spelen.
 b. Als je ergens in Tilburg volledig, maar dan ook absoluut volledig uit je dak kunt gaan, dan is dat in de Yeti Partybar.
 c. We vonden 't heel maar dan ook heel spannend.
 d. Zijn inspanning stond totaal, maar dan ook totaal in dienst van een objectieve, serene orde, onveranderlijk vastgesteld door God.
 e. En tja, hij was dus echt, maar dan ook echt helemaal kaal.¹¹

Een lijst met alle reduplicerende adverbia van graad in mijn materiaal is te vinden in Tabel 5:

Tabel 5: *Reduplicerende graadadverbia en hun frequentie*

absoluut	5
bijzonder	1
compleet	3
dik	2
echt	28
enorm	5
erg	10
flink	1
geheel	1
geweldig	1
heel	30
helemaal	41
letterlijk	1
totaal	15
uiterst	2
volkomen	5
volledig	14
volstrekt	2
werkelijk	1
zeer	29
<i>totaal</i>	197

Naast adverbialen van graad kunnen ook zgn. elatieve prefixen worden geredupliceerd: *het was steen- maar dan ook steenkoud; de show was stront- maar dan ook strontvervelend*. Dit hoeft weinig verbazing te wekken, want ook bij emphatische reduplicatie met *en* doen deze prefixen mee (zie sectie 2 hierboven): *Alleen als-ie ijs- en ijskoud is*. Een beetje onduidelijk is de status van *super*, dat zich eveneens laat redupliceren, en dat, hoewel van oorsprong een versterkend prefix, wellicht bij sommigen nu ook fungeert als een bijwoord van graad, getuige althans zijn frequente spelling als los woord:

- (38) a. Ik ben helemaal gek van k*otic en ik vind dat ze super maar dan ook echt super cool zijn!
 b. Maar ja, de ontwikkelaar moet ook zijn keuzes maken en heeft ervoor gekozen een super, maar dan ook echt super vette singleplayermode te maken.¹²

De verzameling van adverbialen die we zien opduiken bij de *X-maar-dan-ook-X* constructie is niet arbitrair, maar stemt overeen met het emphatische karakter van deze constructie. Alleen die adverbialen, die zelf een emphatisch karakter hebben, doordat ze een hoge of absolute graad aanduiden, doen mee. Adverbialen die een lage graad aanduiden, zijn uitgesloten:

- (39) a. *Ik ben nogal, maar dan ook nogal, verkouden.
 b. *Het regent nog steeds wat, maar dan ook wat.
 c. *Bello blafte een beetje, maar dan ook een beetje.
 d. *Een tamelijk, maar dan ook tamelijk overdige exercitie.
 e. *Hij dronk ietwat, maar dan ook ietwat te veel.

Ook bij gewone emphatische herhaling zien we een verschil tussen adverbialen van hoge en adverbialen van lage graad: *ik ben heel, heel blij* versus **ik ben nogal nogal blij*.

In de bovenstaande lijst van adverbialen van graad die zich laten redupliceren ontbreekt nog een tamelijk prominent lid: *veel*. Dit woord kan als een kwantificerende determinator worden gebruikt, maar ook als een bijzonder type bepaling van graad, vooral bij comparatieven en *te*. Zowel het gebruik als determinator als het gebruik als bijwoord van graad staat reduplicatie rondom *maar dan ook* toe:

- (40) a. Ik wil veel, maar dan ook echt veel bier!
 b. Het was weer veel, maar dan ook veel te laat.
 c. Alles duurt bij hem veel, maar dan ook veel langer.

Wel komt het me voor dat (40a) zonder *echt* iets minder goed klinkt.

3.5. Overige gevallen

Naast kwantoren en adverbialen van graad zijn er nog andere uitdrukkingen met een inherent emphatisch karakter. Ook die lenen zich soms voor reduplicatie. Tot deze categorie behoort onder meer het bijwoord *net*, dat een onmiddellijke opeenvolging in de tijd aangeeft. Zo geeft *Ze zijn net binnen* aan dat het moment van binnenkomst direct voorafgaat aan het spreekmoment, terwijl *Hij kwam net voor het journaal binnen* een onmiddellijke opeenvolging van binnenkomst en journaal rapporteert. Net als het geval

is bij andere uitdrukkingen van onmiddellijke opeenvolging, zoals *zodra* (cf. Sánchez-Valencia 1997) en het futurum-proximum gebruik van universele kwantoren (cf. Hoeksema 1997), hebben we ook hier te maken met een emphatische uitdrukking, die retorisch ingezet kan worden. Zo trekt *net* vaak het zinsaccent naar zich toe: *Ze zijn nét binnen*. Het hoeft dan ook niet echt verbazing te wekken dat *net* zich vrij goed leent voor reduplicatie:

- (41) a. De meeste oud-prinsen zijn daar net, maar dan ook net, overheen, maar ik nog niet.
 b. [N]et, maar dan ook net voordat je natte voeten krijgt van 't IJselmeer, dan ben je d'r
 c. Maar het was allemaal net, maar dan ook net voldoende om nog niet te verliezen.¹³

(Voorbeeld (41c) laat overigens zien dat de mogelijkheid van reduplicatie zich ook uitstrekt tot het niet-temporele gebruik van *net*, waarbij er eveneens sprake is van een minimaal verschil, zij het nu niet tussen twee tijdstippen, maar tussen de actuele en een verliezende score.) Met in totaal 7 gevallen van reduplicatie en 1 geval van reduplicatie van de reeks *net niet* behoren verdubbelingen van *net* tot de meest frequente in de categorie "overig."

Enigszins vergelijkbaar met *net* zijn de bijwoorden van tijd *direct* en *meteen*:

- (42) a. Toen ik van Thijs vernam dat dit bestond, ben ik direct - maar dan ook direct - naar de winkel gesjeesd.¹⁴
 b. Henk had z'n verhaal gedaan en meteen, maar dan ook meteen, kwam er een flits uit de stapel hout¹⁵

Verder vinden we reduplicatie van het bijwoord van negatie *niet*:

- (43) a. Tot op de dag van vandaag is er niet, maar dan ook totaal niet, laat staan naar behoren gekeken naar de feiten van het optreden van deze heren.
 b. Luxe boeken verkopen we niet meer, maar dan ook helemaal niet meer.
 c. Wat je hier krijgt voorgeschoteld lijkt niet, maar dan ook echt niet op wat je normaal gesproken in de Stopera te zien krijgt.
 d. Het komt voort uit het feit dat we elkaar niet, maar dan ook geheel niet vertrouwen.¹⁶

Met in totaal 7 voorkomens van *niet maar dan ook (adv) niet* in een corpus van 700 betreft het eigenlijk slechts een gering aantal gevallen van reduplicatie. Gezien de algemene frequentie van *niet* had men veel meer mogen verwachten. Ik denk dat het verhoudingsgewijs geringe aantal terug te voeren is op het retorische karakter van *niet*. Hoewel negatie af en toe zeer emphatisch kan zijn, en dan versterkt wordt met allerhande bijwoordelijke bepalingen, is negatie zeer vaak ook onnadrukkelijk. Dit onnadrukkelijke gebruik van *niet* veel is er hoogstwaarschijnlijk de oorzaak van dat *niet* relatief ondervertegenwoordigd is, en dat de meeste gevallen van reduplicatie van *niet* een versterkend bijwoord lijken nodig te hebben, zoals *totaal*, *helemaal*, *echt* en *geheel* in de bovenstaande voorbeelden.

De bijwoorden van tijd *soms* en *vaak* komen elk 1x voor in mijn materiaal:

- (44) a. Soms, maar dan ook echt heel soms, kom ik ook wel eens een merk tegen, dat ik ook heel echt mooi vind.
 b. De afgelopen jaren ben ik vaak, maar dan ook echt heel vaak, mezelf voorbij gelopen, door te veel te willen doen.¹⁷

Opvallend is dat beide voorkomens versterking nodig lijken te hebben van graad-adverbia. Zonder een dergelijke versterking komen *soms maar dan ook soms* en *vaak maar dan ook vaak* me tamelijk marginaal voor.

Adverbiale bepalingen van wijze komen haast niet voor in mijn materiaal. Het enige voorbeeld dat ik heb kunnen noteren is het volgende:

- (45) Wat het verhaal zelf betreft: de enige die goed - maar dan ook heel goed - uit de verf komt is Ben.¹⁸

Ook hier lijkt het me toe dat zonder de tussenkomst van het bijwoord van graad *heel* deze zin een stuk minder acceptabel zou zijn geweest.

Een ander bijwoord uit mijn materiaal is *sprekend*. Hoewel dit in het algemeen geen bijwoord van graad lijkt te zijn, fungeert het wel als zodanig in het volgende voorbeeld:

- (46) Deze spreekster is nu een personage en niet de staatssecretaris zelf, alhoewel ze daar sprekend, maar dan ook sprekend op lijkt.¹⁹

Niet adverbiaal, maar eerder te vergelijken met kwantoren zijn superlatieve uitdrukkingen en nominale uitdrukkingen met *de/het enige*. Deze nominale uitdrukkingen hebben een aantal eigenschappen gemeen met universele kwantoren, zoals het triggeren van negatief-polaire uitdrukkingen in relatieve bijzinnen (Hoeksema 1986, *n'en déplaie à De Hoop* 1988) en de mogelijkheid van modificatie door bepalingen van uitzondering ("*exception phrases*", cf. Hoeksema 1995). Reduplicatie blijkt nu een derde overeenkomst te vormen:

- (47) a. Geld was de enige, maar dan ook echt de enige reden dat ik er bleef.
 b. Wij zijn de enigen, maar dan ook absoluut de enigen in de wereld die de macht, bij wet, toevertrouwen aan één man.
 c. Het enige maar dan ook het enige wat "middeleeuws" en "brunch" met elkaar verbindt, is de dichtregel "Sy konden by malkander niet comen."
 d. De grootste niet gelezen dichter van Nederland zou men Bilderdijk kunnen noemen, maar dan ook de allergrootste.²⁰

In het geval van superlatieven en *de enige* behoeft het nauwelijks betoog dat we te maken hebben met retorisch materiaal dat zich goed zou moeten lenen voor emphatische reduplicatie.

Een laatste semi-kwantificatiele uitdrukking die zich sporadisch laat verdubbelen is *alleen* (zie Rooth 1985 voor enige discussie van het kwantificatiele karakter van *only + NP*, een discussie die zich gemakkelijk naar het Nederlandse *alleen* laat overbrengen):

- (48) [O]f uw kind Dirk dan wel Diederik moet heten, is alleen, maar dan ook helemaal alleen uw eigen zaak.²¹

4. De waarde van Y in X maar dan ook Y X

In heel wat van de hierboven opgevoerde voorbeelden van de *X maar dan ook X*-constructie zien we een bepaling onmiddellijk voorafgaand aan het tweede voorkomen van X. In deze sectie bespreek ik kort de aard van dergelijke bepalingen. Ze zijn niet onbelangrijk, omdat, zoals we reeds zagen, soms de acceptabiliteit van de hele reduplicatie staat of valt met de aanwezigheid van zo'n bepaling. Overigens bevat 75% van de voorbeelden in mijn materiaal geen adverbiaal element Y. Bij de 25% gevallen met een voorbepaling betreft het merendeels bijwoorden van hoge en absolute graad. Soms zien we ook een rijtje van dergelijke bepalingen, omdat die zich bijzonder goed lenen voor opeenstapeling (cf. Klein 1998):

Tabel 6: Voorbepalingen:

Bepalingen van graad	
bepaling	N
absoluut	7
aller-	1
echt	51
echt heel	3
echt heel erg	1
echt helemaal	8
geheel	1
heel	12
helemaal	63
in het geheel	1
letterlijk	4
totaal	6
volstrekt	1
werkelijk	8

Bij de twee toppers op de lijst, *helemaal* en *echt*, lijkt het erop dat *echt* bezig is om *helemaal* te verdringen. Terwijl voorkomens met *helemaal* vanaf de jaren 1920 zijn geattesteerd, is de eerste vindplaats van *echt* in mijn materiaal uit 1989. Beperken we ons tot de vindplaatsen vanaf 1-1-2000, dan is de score 34x *echt* tegenover 20x *helemaal*.

Naast bepalingen van graad vinden we een enkele keer een approximator of een scalaire bepaling: 1x *bijna*, 1x *vrijwel* en 2x *slechts*. Van deze sporadische gevallen komen de twee met approximatoren me voor als regelrechte fouten van penvoerders die de eigenschappen van de constructie onvoldoende onderkennen. Niet toevallig zijn beide voorbeelden afkomstig van het Internet:

- (49) a. Iedereen maar dan ook bijna iedereen heeft je hulp nodig [...]
 b. Aan het einde van de maandag werd ongetwijfeld het hoogtepunt van de conferentie bereikt: het moment waarop alle, maar dan ook vrijwel alle

deelnemers, heel eensgezind waren in hun keuze van de activiteit
 “een lezing bijwonen.”²²

De twee voorbeelden met *slechts* daarentegen lijken me acceptabel:

- (50) a. Eén, maar dan ook slechts één Germanisme doet ons even opschrikken
 b. Dat ik hier toch het woordje “bijna” inlasch komt, doordat ik één - maar dan ook slechts een - aanmerking op “De Straat” heb.²³

Hier is het herhaalde element steeds *een*. De toevoeging van *slechts* geeft dit indefiniete element een kwantificatieel karakter dat het anders ontbeert, en dat noodzakelijk is voor emphatische reduplicatie. De voorbeelden in (50) zijn de enige die ik heb kunnen vinden van reduplicatie van *één*.

5. Besluit

De *X-maar-dan-ook-X*-constructie is een retorisch middel om nadruk te leggen op X. De constructie wordt uitsluitend gebruikt voor waarden van X die zelf een emphatisch karakter dragen, in het bijzonder universele kwantoren als *alles*, *niets*, *nooit*, *altijd*, en bepalingen van hoge en van absolute graad (*helemaal*, *echt*, *totaal*, *absoluut*, *heel*, *erg*, *volledig*). Verder is er een duidelijke voorkeur voor pronominale kwantoren boven determinatoren, en voor lexicale waarden van X boven woordgroepen, zoals blijkt uit een corpusonderzoek van 700 vindplaatsen. Voor een verdere versterking van de nadruk kan het tweede voorkomen van X vooraf worden gegaan door een uitdrukking van graad: cf. *niets maar dan ook totaal niets*, *heel maar dan ook echt heel leuk*, *iedereen maar dan ook echt iedereen*.

Noten

¹ Het emphatische karakter van *maar dan ook*-reduplicatie blijkt onder meer ook heel duidelijk uit allerlei eigenaardigheden van opmaak en schrijfwijze. Zo vindt men op het Internet veelvuldig hoofdletters bij deze constructie: *Ik heb alles, maar dan ook ALLES gezien! Daar is NIETS MAAR DAN OOK NIETS van waar!* Hierbij kunnen de volgende generalisaties gemaakt worden:

- de hoofdletters kunnen voor de hele constructie gebruikt worden;
- wanneer niet de hele constructie is gecapitaliseerd, dan betreft het de gereduplicateerde elementen;
- wanneer slechts een van de gereduplicateerde elementen in capitalen staat, dan betreft het steeds de tweede.

Naast hoofdletters kunnen ook accenten gebruikt worden om nadruk te leggen: *ik kom héél, maar dan ook héél laat thuis*, of een combinatie van accenten en hoofdletters: *Ik zoek héél, maar dan ook HEEL dringend een hoer voor mijn contrabas!!* (Posting op www.humo.be, 13-11-2001). Minder gebruikelijk is de typografische aanduiding van emfase door middel van zinsinterne (!) uitroeptekens in het volgende voorbeeld:

- (i) Doe mij maar trance of iets in die richting, en geen! maar dan ook geen! R&B want dat vind ik dus vette shit (<http://internettrash.com/users/dadclan/mesg26.html>).

Als laatste mogelijkheid om nadruk te leggen noem ik emphatische rekking (cf. Hoeksema 1999):

- (ii) Zeer, maar dan ook zeeeeer irritant dat de alternative night op donderdag is. (<http://66.70.218.163/guestbook1.htm>)

Wanneer het gereduplicateerde element zelf niet gerekt kan worden (zoals *niets*), is ook rekking van een bijwoordelijke bepaling mogelijk:

- (iii) Geef je antwoord op zijn (of haar) vragen, zegt het niets, maar dan ook hé-lé-máál niets terug. (<http://www.stud.tue.nl/~panache/pettes/jan95/22.html>)

² Voorbeelden afkomstig uit A.M. de Jong, *Notities van een landstormman*. Querido, Amsterdam, 1975 [heruitgave van krantenteksten uit de jaren 1917 en 1918], respectievelijk blz. 36, blz. 59 en blz. 204.

³ Voorbeelden afkomstig uit: De Groene Amsterdammer van 6 april 1957, het Utrechts Nieuwsblad van 9 oktober 1987, de Provinciale Zeeuwse Courant van 10 juni 1989, <http://www.d66albrandswaard.nl/documenten/algbeschouwingen02.html>, <http://www.sns-havocjongensc.myweb.nl/oudnieuws.html>, <http://www.emerce.com/archives/magazine/november2001/update/13220.html> en J.J. Voskuil, *En ook weemoedigheid*, blz. 424.

⁴ Deze zin is ongrammaticaal in de bedoelde lezing waarin *niet alles* een constituent vormt, maar acceptabel in de lezing [*absoluut niet*] *alles*, omdat *absoluut* ook een bepaling kan zijn bij negatie.

⁵ De ster in (26d) en (27d) heeft uitsluitend betrekking op de lezing waarin *absoluut* een graadbepaling is. Daarnaast kan dit woord ook als een zinsadverbium gebruikt worden, en dan zijn (26d) en (27d) uiteraard volkomen grammaticaal. Deze laatste lezing kunnen we als volgt parafraseren: Het is absoluut waar dat winnen van Kasparov mogelijk is. Een dergelijk gebruik als zinsadverbium ontbreekt bij *vrijwel*, zodat de ongrammaticaliteit van (26c) en (27c) ongeclausuleerd is.

⁶ Deze voorbeelden zijn afkomstig uit achtereenvolgens *Onze Taal* 1968, blz. 12, http://home.zonnet.nl/spiritshouse/de_schaamte_voorbij.htm, <http://groups.yahoo.com/group/acdaendemunnik/message/1266>, <http://www.anneveldt.com/gen/info/m.htm>, Mart Smeets in *Studio Sport*, 28 maart 1993, en Colleen McCullough, *Macht & Liefde*, vertaling J. Verheydt, Bosch en Keuning, Baarn, 1991, blz. 687.

⁷ Daarmee hebben we een nieuwe test ter onderscheiding van negatief-polair *ooit* van niet-polair *ooit* (cf. Hoeksema 1999 voor twee andere tests). Bij negatief-polair *ooit* is reduplicatie mogelijk, bij niet-polair *ooit* daarentegen niet:

- (i) Ik geloof niet dat hij ooit, maar dan ook ooit terugkomt.
 (ii) *Hier stond ooit, maar dan ook ooit een oude molen.
 (iii) Als je ooit, maar dan ook ooit terugkomt, ben je er geweest.
 (iv) *Hoewel je ooit, maar dan ook ooit terugkomt, is je baan vast opgeheven.
 (v) Heb je ooit, maar dan ook ooit zoiets raars meegemaakt?
 (vi) *Heb jij niet ooit, maar dan ook ooit, een morfologieboek geschreven?

⁸ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens Justus van Effen, *De Hollandsche Spectator*, no 151 tm 195, ed. Marco de Niet, Astraea, Leiden, 1999 [oorspronkelijk jaar van uitgave 1733], blz. 60; Weekblad van het regt, no. 678, 16 februari 1846, blz. 2; Louis Couperus, *Met Louis Couperus in Afrika*, Querido, Amsterdam, 1983 [1924], blz. 73; Pierre H. Dubois, *Memoranda: Een soort van geluk (1952-1980)*, Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam, 1989, blz. 147. Merk op dat het voorkomen van *bijna* in (31b) volgt op het onbepaalde voornaamwoord dat het modificeert, een eigenaardigheid die in oudere teksten vaker dan tegenwoordig aangetroffen wordt.

- ⁹ Voorbeeld (32a) is afkomstig uit Grevisse, *Le Bon Usage*, section 726 en (32b) uit Simone de Beauvoir, *Mémoires d'une jeune fille rangée*, en geciteerd naar Muller (1991: 319).
- ¹⁰ Voorbeeld afkomstig van Newsday.com, bericht van 5 november 2001.
- ¹¹ Voorbeelden afkomstig van achtereenvolgens: <http://www.soap.nl/vragen>; <http://www.uitintilburg.nl/php/details.php?ID=37>; <http://www.creativepuzzels.nl/spel/speel1/kidhall.htm>; Jaarboek KUN 1967-68; http://www.205gti.com/storybrams_t16.htm.
- ¹² Voorbeelden uit: http://www.kinderlines.nl/html/mijn_mening1.html en <http://www.dutchgaming.net>.
- ¹³ Voorbeelden afkomstig van: <http://www.ploegers.nl/ted/>, <http://www.hackmann.com/yorian/dagboek/0111IV.htm>, en <http://www.pcts.demon.nl/sgateam5.htm>.
- ¹⁴ Voorbeeld uit: <http://www.gayswimamsterdam.nl/nl/artikel4.html>.
- ¹⁵ Cf. <http://remkes.nl.eu.org/page/specials/siepel-special/specials-songbook-siepel.html>.
- ¹⁶ Voorbeelden uit achtereenvolgens: <http://plaza.wxs.nl/sdn/bur-dis6.htm>; Edmond en Jules de Goncourt, *Dagboek*, vert. Leo van Maris, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1985, blz. 346; www.uit.nu/toneel/artikelen/orkater/a3.html; www.dakweb.nl/roofs/2001-01/welkom2001-01.html.
- ¹⁷ Voorbeelden uit: <http://home.zonnet.nl/fiatspider2000usa/page3.html> en mercury.beseen.com/guest-book/h/184737/guestbook.html.
- ¹⁸ NRC Handelsblad, 12 juni 1981.
- ¹⁹ Vrij Nederland, 9-6-1990.
- ²⁰ Voorbeelden uit respectievelijk: *Humo*, 21 augustus 2001, blz. 24, *Financieele Dagblad*, 8 juli 1998, *Onze Taal* 1983, blz. 155 en *NRC Handelsblad* 13 oktober 1989.
- ²¹ *Onze Taal*, 1964, blz. 10.
- ²² Voorbeelden uit: <http://www.nautiek.nl/Offshore5.html> en <http://www.sananet.nl/HC98.html>.
- ²³ Beide voorbeelden zijn afkomstig van de cdrom *Literom* met literaire kritieken en dagtekenen merkwaardig genoeg van hetzelfde jaar 1924. Het eerste is uit *De Nieuwe Courant*, 14-12-1924, het tweede komt uit een boekbespreking van de hand van J.C. Bloem, waarvan de vindplaats niet door *Literom* wordt meegedeeld.

Bibliografie

- Botha, Rudolf P.
1986 *Form and Meaning in Word Formation. A Study of Afrikaans Reduplication*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Carlson, Gregory N.
1980 "Polarity Any is Existential." *Linguistic Inquiry* 11-4, 799-804.
- Foolen, Ad
1993 *De betekenis van partikels. Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar*. Dissertation, KU Nijmegen.
- Ghomeshi, Jila, Ray Jackendoff, Nicole Rosen en Kevin Russell
2000 "Contrastive Focus Reduplication in English?" Ongepubliceerd paper, University of Manitoba, Brandeis University en University of Toronto.
- Giannakidou, Anastasia
2000 "Negative...concord." *Natural Language and Linguistic Theory* 18, 457-523.
- Grevisse, Maurice
1993 *Le Bon Usage*. 13e druk, Duculot, Parijs.

Hoeksema, Jack

- 1983 "Negative Polarity and the Comparative," *Natural Language and Linguistic Theory* 1-4, 403-434.
- 1986 "Monotonie en Superlatieven." In: Cor Hoppenbrouwers, Ineke Schuurman, Ron van Zonneveld en Frans Zwarts, red., *Proeven van taalwetenschap*. Nederlands Instituut R.U. Groningen, Groningen, 38-49.
- 1995 "The Semantics of Exception Phrases." In: Jaap van der Does & Jan van Eijck, red., *Quantifiers, Logic, and Language*. CSLI, Stanford, 145-177.
- 1997 "Ieder moment: Scalaire universele kwantificatie," in *Tabu* 27-4, 161-170.
- 1999 "Aantekeningen bij *ooit*, deel 2: de opkomst van niet-polair *ooit*." *Tabu* 29-4, 147-172.
- 2001 "Rapid Change Among Expletive Polarity Items." In: Laurel J. Brinton, red., *Historical Linguistics 1999*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 175-186.

De Hoop, Helen

- 1988 "Polariteit en Superlatieven." *Tabu* 18-3, 114-128.

Horn, Laurence R.

- 1972 *On the Semantic Properties of Logical Operators in English*. Dissertatie, UCLA.

Klein, Henny

- 1998 *Adverbs of Degree in Dutch and Related Languages*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Moravcsik, Edith A.

- 1978 "Reduplicative Constructions." In: Joseph H. Greenberg, ed., *Universals of Human Language. Vol. 3: Word Structure*. Stanford University Press, Stanford.

Muller, Claude

- 1991 *La négation en français*. Droz, Genève.

Nash, David

- 1986 *Topics in Warlpiri Grammar*. Garland, New York en Londen.

Rooth, Mats

- 1985 *Association with Focus*. Dissertatie, University of Massachusetts, Amherst.

Sánchez-Valencia, Víctor

- 1997 "Semantische aspecten van *zodra*," *Tabu* 27-4, 143-160.

de Swart, Henriëtte en Ivan A. Sag

- 2001 'Negation and negative concord in Romance.' Ongepubliceerd artikel, Universiteit van Utrecht en Stanford University.

Tauli, Valter

- 1966 *Structural Tendencies in Uralic Languages*. Mouton, Londen - Den Haag, Parijs.

Vallduví, Enric

- 1994 "Polarity items, n-words and minimizers in Catalan and Spanish." *Probus* 6, 263-294.

Wouden, Ton van der

- 1997 *Negative Contexts: Collocation, Negative Polarity, and Multiple Negation*. Routledge, London.

Wouden, Ton van der en Frans Zwarts

- 1993 'A semantic analysis of negative concord.' In: Utpal Lahiri en Adam Zachary Wyner, *Proceedings of SALT III*, Cornell University, Ithaca, 1993, 202-219.

Zanuttini, Raffaella

- 1991 *Syntactic Properties of Sentential Negation. A Comparative Study of Romance Languages*. Dissertatie, University of Pennsylvania.

Zwarts, Frans

- 1985 'De zaak vrijwel,' *Tabu* 15, 145-149.

Adres auteur

Afdeling Nederlands, Fries en Nedersaksisch
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 716
9700 AS Groningen